

مسئولیت مدنی و اخلاقی با محوریت نقض حقوق مربوط به شخصیت اشخاص در فضای سایبر

۱. **علی اصغر شریفی^۱، سید حسین صفایی^{۲*}، نجاد علی الماسی^۲، پرویز ساورایی^۲**
 ۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
 ۲. گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
 (تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۹)

چکیده

زمینه: حقوق مربوط به شخصیت آن دسته از حقوق بنیادین بشر است که وی را در مقابل تعرضات دیگران به حریم خصوصی اش مورد حمایت قرار می دهد؛ امروزه با استفاده گسترده از سرویس های اینترنتی و فناوری های نوین، این حق به یکی از چالش انگیزترین مسائل حقوقی تبدیل شده است. ممکن است کاربران و واسطه های اینترنتی (رسانا) با انتشار مطلب و نقض حریم خصوصی افراد در فضای مجازی سبب نقض حقوق شخصیت آنها شوند. برای حمایت از این حقوق، از آنجا که در حقوق ایران حق کلی نسبت به شخصیت شناسایی شده است؛ لازم است که به این پرسش ها پاسخ داده شود که مبانی نظری نقض حقوق مربوط به شخصیت توسط کاربران و واسطه های اینترنتی (رسانا) چه می باشد؟ با توجه به اینکه نقض چنین حقوقی عمدتاً نقض حقوق معنوی می باشد آیا علاوه بر ضمانت اجرای کیفری از ضمانت اجرای مسئولیت مدنی در دعاوی مربوط به نقض حقوق شخصیت می توان استفاده نمود؟ در پژوهش پیش رو در جهت تبیین به این مسائل خواهیم پرداخت.

نتیجه گیری: دسترسی بی اجازه به اطلاعات و داده های محرمانه نقض حقوق شخصیت افعال زیانباری هستند که ارتکاب آنها ایجاد مسئولیت مدنی می کند. مسئولیت مبتنی بر تقصیر مبنای غالب در حقوق ایران است البته با عنایت به کارکرد و ماهیت عمل دو گروه بازیگران حاضر در این فضا، «واسطه های اینترنتی و کاربران» بهتر است برای هر کدام مبنای مستقل و منفردی از مسئولیت مدنی قائل بود.

کلیدواژگان: اخلاق سایبری، مسئولیت مدنی، فضای مجازی، حقوق شخصیت

سر آغاز

حقوق شخصیت و حریم خصوصی افراد، امروزه به دلیل ظهور فن آوری های اطلاعاتی و ارتباطی نوین و از جمله در فضای سایبر مورد تهدید جدی قرار گرفته است. این تهدیدات می تواند اثرات جبران ناپذیری بر شئون مختلف جامعه داشته باشد. با این حال در قواعد ناظر بر حمایت از حقوق شخصیت، حمایت از این حق در فضای مجازی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. یکی از روش های حمایت از این حق توجه و ترویج هنجارها و پایبندی به اصول اخلاقی می باشد که باید از سوی کاربران و مدیران در فضای مجازی مورد توجه قرار گیرد که درونی شدن این ارزش ها و پایبندی به این اصول و قواعد در افراد سبب امنیت بیشتر این فضا می گردد.

حقوق شخصیت^۱ جایگاه مهم و ویژه ای در میان حقوق و آزادی های بنیادین بشر دارد و تجاوز به این حق موجب بروز تنش ها، کشمکش ها و تالعات جسمی و روحی انسان ها در قلمرو زندگی شخصی، خانوادگی و روابط اجتماعی می گردد و انسان را از برخورداری از زندگی و حیات طبیعی و بایسته محروم می سازد و امنیت فردی و اجتماعی او را تباہ یا زایل می سازد. لطمه هایی که در حوزه فضای سایبر متوجه شخصیت افراد می شود عمدتاً متوجه تمامیت معنوی آنها است. برای مثال، ممکن است که در فضای سایبر آبروی فرد لکه دار گردد، مسایل خصوصی افراد را افشا کنند یا فردی را به غلط به افکار عمومی معرفی کنند و چهره نادرستی از وی در انظار دیگران ترسیم کنند.



اختیاری پسندیده و ناپسند و چگونگی انجام کارها و رفتارهای پسندیده و ترک کارها و رفتارهای ناپسند نیز مربوط به علم اخلاق می باشد (۵). اخلاق سایبری^۴، از مباحثی است که در اخلاق کاربردی^۵ مطرح می شود. به عبارتی اخلاق سایبری شامل ماهیت و بن مایه های قضاوت اخلاقی^۶، استانداردهای قواعد رفتاری در استفاده از فناوری اطلاعات برای تصمیم گیری است (۶). کاربران فضای مجازی در عصر فناوری اطلاعات با چالش های اخلاقی بیشتری مواجه اند زیرا در دنیای فناوری اطلاعات، استفاده از فناوری اطلاعات برای چیزی که غیرقانونی نیست، بر اخلاقی بودن آن دلالت نمی کند (۷).

واژه «اخلاق رایانه ای»^۷ یا «اخلاق اطلاعات»^۸، «اخلاق رسانه»^۹ و «اخلاق اینترنت»^{۱۰} از جمله واژگانی است که به بحث ما مربوط است و هر کدام معیاری برای استفاده از فضای مجازی به معنای عام است؛ هدف از اخلاق سایبری این است که به سوالاتی پاسخ دهد که مربوط به بنیادهای ارزشی افعال و مسئولیت های افراد در حوزه ارتباطات است (۸). ضعف اخلاق در رفتارهای افراد چه در محیط واقعی و چه در محیط سایبر، معلول ضعف و سستی استدلال اخلاقی^{۱۱}، هجمه گرایش ها و سلیق های فردی و نبود ضمانت اجرای موثر است. از این رو اصول و الزامات اخلاق سایبری در حوزه حفظ حقوق شخصیت کاربران مورد تاکید است. با توضیح این نکته که، اخلاق سایبری دارای اصولی است که مهمترین اصل آن، اصل احترام به حقوق شخصیت اشخاص در فضای مجازی است (۹).

اخلاق و حقوق در نظم دهی فضای سایبر

اخلاق که از آن به حکمت عملی تعبیر می شود مجموعه ای از بایدها و نبایدهاست، آنچه مربوط به ارزش است باید باشد و آنچه در مقابل آن قرار دارد نباید باشد و مسئولیت اخلاقی مسئولیتی است که قانونگذار متعرض آن نشده و این مسئولیت جنبه درونی داشته و هدف اصلاح درون خود شخص است. نسبت شناسی حقوق و اخلاق یکی از مسائل پر دامنه در مباحث فلسفی حقوق می باشد. تاریخ تئوری حقوق در غرب شاهد این مدعاست به گونه ای که نظریات حقوق طبیعی، اثبات گرایی حقوقی، نظریه تاریخی حقوق، رویکردهای انتقادی حقوق و... هر یک به نوعی موضعی مشخص نسبت به تفکیک، وحدت یا تعامل قواعد حقوقی یا هنجارهای اخلاقی ارائه کرده اند (۱۰). وقتی از حق به عنوان مقوله یا مفهومی اخلاقی سخن می گوئیم، مقصودمان نوع خاصی از حق (حقوق شخصیت) است که دلیل یا دلایلی اخلاقی به سود آن وجود دارد. البته حقوق اخلاقی هر فرد (یا گروهی) متناظر است با وظایف اخلاقی یا سلبی که در راستای احترام به آن حقوق بر دوش دیگران، اعم از اشخاص حقیقی یا حقوقی، است. این حقوق و تکالیف اخلاقی برآمده از دل این حقوق قابلیت دارد که لباس قانون وضعی نیز بر تن کند و توسط قانونگذار نیز به رسمیت شناخته شود، یعنی به صورت حقوق و تکالیف قانونی درآید، و برای نقض آن مجازاتی تعیین شود (۱۱). بخش عمده ای از نظریات مسئولیت مدنی از این دیدگاه الهام گرفته که وارد کننده زیان را به دلیل اینکه در گذشته رفتار ناشایست و زیان

لذا در در این پژوهش بدنبال پاسخگویی به پاره ای سوالات هستیم که چه رابطه میان حقوق و اخلاق در زمینه نقض حقوق مربوط به شخصیت در فضای مجازی وجود دارد؟ مسئولیت مدنی ناشی از نقض حقوق مربوط به شخصیت اشخاص در فضای مجازی در مقایسه با نظام عام مسئولیت مدنی چه ویژگی های دارد؟ در این حوزه چه اشخاصی مسئول می باشند و مسئولیت مدنی آنها بر چه مبانی نظری استوار می باشد؟ بر اثر نقض این حقوق چه ضررهایی ممکن است بار آید و نقض حقوق موصوف داری چه ضمانت اجرای حقوقی می باشد؟ در این مقاله پس از مفهوم شناسی به این سوالات پاسخ داده می شود.

فضای سایبر

فضای مجازی را می توان برای توصیف تمامی انواع منابع مطالعاتی موجود شده از طریق شبکه های رایانه ای به کار برد. در حقیقت فضای مجازی نوع متفاوتی از واقعیت مجازی و دیجیتالی است که توسط شبکه های رایانه ای هم پیوند تامین می شود که با اندکی مسامحه می شود آن را مترادف با شبکه جهانی اینترنت دانست (۱). به عنوان تعریفی مختصر و جامع و کامل، فضای مجازی و سایبری را این گونه می توان تعریف کرد:

«فضای مجازی محیطی است مجازی، واقعی، غیر ملموس و موجود در فضای شبکه های بین المللی که در آن هر گونه اطلاعات راجع به افراد، فرهنگ ها، ملت ها و بطور کلی هر آنچه در کره خاکی بصورت فیزیکی و ملموس وجود دارد در فضای مجازی به شکل دیجیتالی وجود داشته و قابل استفاده و دسترس کاربران می باشند و با رایانه، اجزاء آن و شبکه های بین المللی بهم مرتبط می باشند» (۲). ضمن اینکه فضای سایبر در واقع یک محیط است که ارتباطات در آن انجام می شود، از سوی دیگر، این ارتباطات اگرچه ممکن است در همه شرایط برخط^۲ نباشد، ولی زنده و واقعی و مستقیم هستند. (۳). فضای مجازی در هر تعبیری و با هر تعریفی، قلمروی وسیع، بدیع و بکر است که برای ساکنان خود، امکانات، آزادی ها، فرصت ها، آسیب ها و محدودیت های نوینی را به همراه دارد. اهمیت این قلمرو تا حدی است که امروزه برخی اندیشمندان صحبت از دو جهانی شدن دنیای معاصر می کنند؛ در واقع انقلاب اطلاعاتی و ارتباطی و به تبع آن فضای مجازی، باعث تسریع روند جهانی شدن می گردد و از مهم ترین پیامدهای ظهور جهان مجازی در کنار جهان فیزیکی، باز تعریف توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است؛ به طوری که می توان گفت «گروه جدیدی» به جهان ما اضافه شده است که از آن می توان به کره زمین مجازی تعریف نمود (۴).

اخلاق سایبری

علم اخلاق^۳ بعنوان شاخه ای از فلسفه با «اخلاقیات» و «ارزش ها» سروکار دارد. «اخلاقیات» یعنی تمیز بین حق و باطل و «ارزش ها»، ارزیابی نهایی افعال یا امور هستند. همچنین بررسی کارها و رفتارهای

دکتر سید حسن صفایی و همکاران: مسئولیت مدنی و اخلاقی با محوریت نقض حقوق مربوط به شخصیت اشخاص در فضای سایبر

باری را مرتکب شده مسئول می باشد و زیان دیده را هم به این دلیل که حقوق و منافع اخلاقی وی نقض شده است، مستحق جبران خسارت می باشد. لذا مسئولیت مدنی غالباً از ریشه های اخلاقی برخوردار است و بر مسئولیت اخلاقی افراد در خصوص آسیب به دیگران اشاره دارد و اینکه مبنای تقصیر که مبنای پذیرفته شده در حقوق ما است، پیوند عمیقی با مسئولیت اخلاقی دارد و الزام شخص مقصر به جبران خسارت، از ارزش ها و آرمان های پذیرفته شده اخلاقی و انسانی است. لذا فضای سایبر به رغم ارمغان برای بشر، آسیب هایی نیز به همراه داشته که لذت پیشرفت را در کام بسیاری از افراد تلخ کرده است. بروز چالش های اخلاقی و حقوقی مرتبط باعث شده توجه متخصصین اخلاق و حقوق به این حوزه معطوف شود. بدون شک با این اوصاف، بهره برداری صحیح و درست از این فضا و پیشگیری از آسیب های آن مستلزم رعایت هنجارهای اخلاقی است که گاهی مستوجب جرم انگاری و مجازات می شود (۱۲).

حقوق مربوط به شخصیت اشخاص در فضای مجازی

دفاع از شخصیت معنوی و اخلاقی انسان و به تعبیر دیگر، جنبه های غیر جسمی شخصیت آدمی نظیر آبرو، شرف و حیثیت انسان همواره محترم و مورد حمایت بوده است که تجاوز به آن ممنوع و موجب مسؤولیت است (۱۳). منظور از تعرض علیه شخصیت معنوی اشخاص، رفتارهایی است که مؤلفه های گفته شده را مورد خدشه و آسیب قرار می دهد و مصادیق مختلفی همچون توهین، افشای اسرار، افشای مکاتبات و مراسلات، دسترسی غیرمجاز به آن ها، شنود غیرمجاز، و... را دربر می گیرد. با دقت در مصادیق گفته شده، می توان مدعی قبح ذاتی اخلاقی در تمامی آن ها گردید، با آنکه تعرض علیه شخصیت معنوی افراد، غالباً به وسیله گفتار و کتابت واقع می شوند (۱۴)، ولی ویژگی های خاص فضای سایبری از لحاظ سهولت ارتکاب جرم، سرعت انتشار مطالب و همچنین فراوانی و گستردگی آثار آن، اهمیت مقابله با این گونه جرائم را در فضای مزبور، دوچندان نموده است.

در نظام های مختلف حقوقی دو رویکرد در زمینه حمایت از حقوق شخصیت وجود دارد. در برخی کشورها حق کلی نسبت به شخصیت شناسایی شده است و در برخی دیگر، حقوق خاص نسبت به برخی از جنبه های شخصیت قائل شده اند (۱۵) مزیت رویکرد اول آن است که امکان تفسیر موسع از حقوق شخصیت را فراهم می سازد اما ایرادش این است که مبهم بوده و به ابهام حقوقی منجر می شود؛ در نتیجه حمایت کافی از شخصیت به عمل نمی آورد اما مزیت رویکرد دوم این است که مسئولیت مدنی و جبران خسارت را تنها در خصوص نقض حقوق شناسایی شده می پذیرند اما ایرادش این است که ممکن است از برخی از جنبه های شخصیت اصلاً حمایت نکند (۱۶). در نظام حقوقی ایران، حقوق شخصیت و حریم خصوصی در فضای مجازی به صورت مشخص حمایت نشده است. قانون اساسی، برای افراد حق کلی نسبت به شخصیت شناسایی کرده است. در اصل ۲۲ قانون اساسی تصریح شده: «حیثیت... اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که

قانون تجویز کند». در قوانین دیگر نظیر قانون مسئولیت مدنی، قانون مجازات اسلامی، قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می نمایند و قانون جرایم رایانه ای مصادیقی از حقوق شخصیت بطور ضمنی مورد حمایت واقع شده است. حقوق مربوط به شخصیت به دو دسته تقسیم می شود: «حقوق جسمی مربوط به شخصیت، که شامل حمایت از جان، تمامیت جسمانی و سلامت اشخاص است و «حقوق معنوی مربوط به شخصیت» که شامل آبرو و حیثیت، حریم خصوصی، عکس، تصویر، صدا و عواطف و احساسات و باورها می شود و این حقوق در واقع شخصیت اخلاقی انسان را تشکیل می دهد (۱۷) لذا با توجه به اینکه دسته دوم موضوع بستر فضای سایبر و شبکه های مجازی است بنابراین در پژوهش حاضر بحث ما راجع به مسائل مرتبط با مسئولیت مدنی از دسته دوم حقوق شخصیت مربوط به افراد در فضای مجازی می باشد.

مصادیق های خطاهای اخلاقی نقض حقوق شخصیت در فضای سایبر

-حریم خصوصی

حمایت از حریم خصوصی یکی از عناصر اصلی حمایت از شخصیت در نظام مسئولیت مدنی است. با توجه به اینکه حریم خصوصی یک مفهوم فرهنگی و نسبی و سیال است در فرهنگ های مختلف تعاریف و برداشت های مختلف از آن وجود دارد (۱۸). در یک تعریف می توان حریم خصوصی را قلمروی از زندگی انسان دانست که نوعاً (عرفاً) یا شخصاً، انسان رضایت ندارد دیگران او را در آن قلمرو به انحای مختلف مورد تعرض قرار دهند (۱۸). در فضای سایبری بایستی میان دو اصطلاح حریم خصوصی^{۱۳} و فضای اختصاصی^{۱۴} تفاوت قایل شد. حریم خصوصی که هتک آن فی نفسه موجب ضرر است، در فضای سایبری مفهومی مضیق دارد لذا در تشخیص مصادیق زبان باید از توسیع نظر جلوگیری کرد. مثلاً اگر کسی تصویر یا اطلاعاتی از حریم خصوصی خود در فضای اختصاصی اش قرار دهد و یا فیلم توهین آمیزی در فضای سایبر بارگذاری شده و دیگر کاربران آن را کپی یا دانلود کنند و یا کاربران با مراجعه به آن سایت یا وبلاگ موضوع زیان را مشاهده و محتوای آن در رایانه خود تخلیه کنند باید گفت که صرف عمل مزبور، محقق مسئولیت مدنی کاربران نخواهد بود زیرا جستجوی کاربران در فضای سایبر و مراجعه به لینک های مختلف از اقتضات ذاتی فضای سایبر است و از آن قابل تفکیک نیست؛ لذا ورود به ایمیل ها نقض حریم خصوصی می باشد، اما برخی از فضاهای اختصاصی مانند سایت ها و وبلاگ ها، اگرچه معرف و مشخص کننده قلمرو حضور هر شخص در فضای سایبر است، لیکن ورود دیگران به آن فضا منع قانونی ندارد و این جزو خصوصیات ذاتی این عرصه است (۱۹).

-نقض حق بر آبرو و اعتبار

حق بر آبرو از کرامت، احترام و اعتبار اشخاص حمایت می کند. و اهانت آمیز بودن یا نبودن یک مطلب عموماً به ارزش های غالب در هر



واسطه های اینترنتی آن دسته از بازیگران حاضر در فضای سایبر هستند که به طور کلی امکان دسترسی به اینترنت را برای سایرین فراهم می کنند یا عهده دار برخی خدمات جانبی مانند میزبانی یا مدیریت سایت ها یا تولید محتوا هستند (۲۵).

-کاربران (بهره برداران نهایی خدمات اینترنتی)

کاربر اینترنت کسی است که به هر نحو و روشی، وارد فضای سایبر می شود و از خدمات آن به عنوان مصرف کننده نهاییو نه تولید کننده، بهره مند می شود (۱۹).

تحلیل مبانی مسئولیت مدنی نقض حقوق شخصیت در فضای مجازی

مقصود از مبنای مسئولیت، عنصر یا متغیری است که با وجود آن، مسئولیت قابل توجیه است و بدون آن متغیر دلیل مهم و قانع کننده ای برای مسئولیت جبران خسارت وجود ندارد. در واقع در مبنای مسئولیت به این پرسش پاسخ داده می شود که چه چیزی مسئولیت « واسطه ها(رساه) و کاربران» در مقابل شخص دیگری بنام زیاننده را توجیه می کند. آیا چنین مسئولیتی منوط به این است که وارد کننده زیان مرتکب «تقصیر» شده باشد. و در واقع تکلیف واردکننده زیان به جبران خسارت و حق زیان دیده برای گرفتن خسارت از چنین تقصیری ناشی می شود یا باید در جستجوی معیار دیگری مانند مسئولیت محض^{۱۴} یا مسئولیت مطلق^{۱۵} بود که منوط به اثبات تقصیر نیست؟ در حقوق ایران هرچند در مسئولیت ناشی از نقض حقوق شخصیت در فضای مجازی اصل بر نظریه تقصیر^{۱۶} است که جنبه اخلاقی هم دارد اما با وجود تحلیل موضوع، طرح سایر نظریات نیز در برخی موارد امکان پذیر است.

-مبنای مسئولیت کاربران

در ارتباط با مبنای مسئولیت مدنی کاربران و بهره برداران نهایی، نظرات مختلفی قابل طرح است:

در خصوص مبنای مسئولیت مدنی ناشی از نقض حقوق شخصیت در فضای مجازی؛ هرچند به استناد ماده یک قانون مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ما مسئولیت بر نظریه تقصیر استوار است، و مسئولیت بدون تقصیر حالت استثنایی دارد. در انتقاد از این نظریه می توان گفت این مبنا با اقتضائات شکننده فضای سایبر همخوانی ندارد. نمی توان کاربری را که لازمه ورودش به فضای سایبر، داشتن حداقلی از تخصص و دانش است و از طرف دیگر، فی نفسه در غالب موارد، ناشناخته و گاه با هویت دروغین فعالیت می کند، صرفاً بر مبنای نظریه تقصیر، مسئول دانست (۱۹). لذا به نظر می رسد در مانحن فیه نظریه تقصیر مفروض بتواند موثر واقع شود. از آنجا که گاهی زیان دیده از اثبات تقصیر عامل زیان ناتوان است و گاهی این تقصیر به اندازه ای سنگین است که نیازی به اثبات آن، احساس نمی شود، به حکم عدالت و انصاف مبنی بر جبران ضرر زیان دیده در فرض نخست و به حکم منطق حقوقی مبنی بر عدم لزوم اثبات تقصیر در فرض دوم، حقوقدانان ملل مختلف به ابداع

کشوری بستگی دارد (۲۰). بر این اساس حرمت اشخاص ممکن است دارای دوجنبه باشد: جنبه شخصی، جنبه نوعی (۲۱). منظور از حرمت شخصی، احترامی است که هر فرد انسانی برای خود قایل است. این نوع حرمت معمولاً به «آبرو» یاد می شود و تنها اشخاص حقیقی می توانند از آن برخوردار باشند. لطمه به این حرمت عمدتاً منجر به ورود ضرر معنوی می شود و این ضرر نیز نه به طور نوعی بلکه به طور شخصی ارزیابی می شود (۲۲). منظور از حرمت نوعی، اعتبار و احترامی است که شخصی در نتیجه فعالیت یا به هر دلیل دیگر، در اجتماع یا نزد دیگران دارد و میزان آن ممکن است از شخصی به شخص دیگر متغیر باشد. از این حرمت به «اعتبار» یا شهرت یاد می شود که چه بسا جنبه مالی دارد و لطمه زدن به چنین حرمتی به کار و حرفه و قابلیت مالی افراد آسیب می زند و در نتیجه، به ورود ضررهای مالی منجر می شود که این ضررها نیز اصولاً به طور نوعی قابل ارزیابی هستند.

-نقض حق بر تصویر خود

در فضای سایبر و شبکه های اجتماعی امروز، منظور از حق تصویر حقی است که به موجب آن هر فردی به تصویر خود که شامل چهره و هیات ظاهری او می شود حق کنترل دارد و گرفتن، تکثیر یا انتشار تصویر افراد یا استفاده از تصویر یک فرد بدون رضایت وی ممنوع است (۲۳). حق تصویر هم بعد منفی دارد هم بعد مثبت. منظور از بعد منفی تصویر این است که گرفتن عکس دیگری و تکثیر یا انتشار آن صرف نظر از این که به او ضرر وارد کند یا نه، ممنوع بوده و به رضایت دارنده حق تصویر، منوط است. اما بعد مثبت حق تصویر، استفاده از تصویر یک فرد به قصد استفاده تجاری و تبلیغی را منع می کند. در حقوق ایران، حق تصویر و مسائل راجع به آن در قالب خاصی وارد نظام تقنینی نشده است (۲۳). البته در ماده ۱۶ قانون جرایم رایانه ای مصوب ۱۳۸۵ انتشار تصویر تغییر یافته و تحریف شده افراد و افشای تصاویر افراد برخلاف رضایت آنها در صورتی که عرفاً موجب هتک حیثیت شود مستوجب مسئولیت کیفری و مدنی می باشد. البته ماده مزبور که جنبه نوعی برای حق بر تصویر قائل است؛ قابل انتقاد بنظر می رسد و بهتر این بود که قانونگذار در ماده مزبور جنبه شخصی بعنوان ضمانت اجرایی حفظ حقوق شخصیت افراد قائل می شد. و اینکه این حمایت قانونگذار صرفاً از بعد مثبت حق تصویر است و متأسفانه نه در قانون مذکور و نه در سایر قوانین و رویه قضایی ایران، حمایتی از بعد منفی حق تصویر مشاهده نمی شود (۲۴).

اشخاص حاضر در فضای مجازی

در حوزه فضای مجازی دو گروه ایفای نقش میکنند، با توجه به اینکه مسئولیت مدنی اشخاص حاضر در فضای مجازی از دیدگاه نقض حقوق شخصیت مورد بحث است؛ لذا در اینجا به معرفی اشخاص مزبور در حوزه فضای مجازی خواهیم پرداخت.

-واسطه های اینترنتی

دکتر سید حسن صفایی و همکاران: مسئولیت مدنی و اخلاقی با محوریت نقض حقوق مربوط به شخصیت اشخاص در فضای سایبر

تحقق زیان می‌شود و با صرف ارائه محتوا در فضای سایبر، میلیون‌ها کاربر در سرتاسر دنیا امکان دسترسی به آنرا پیدا می‌کنند و از طرفی امکان حذف یا دور از دسترس قرار دادن آن نیز تقریباً غیرممکن است و عمل بعدی کاربران نیز علی‌القاعده در تحقق ضرر نقشی ندارد.

مبنای مسئولیت ارائه‌کنندگان خدمات اینترنتی (رساها) در قبال افعال زیان بار دیگران

چنانچه از اقدامات آنان به اشخاص ثالث زیانی وارد شود، علاوه بر مسئولیت کاربران، موضوع مسئولیت واسطه‌های اینترنتی که پل ارتباطی ورود کاربران به فضای سایبر هستند، نیز قابل طرح است. در نظام حقوقی ایران مطابق ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی، اصولاً نظام حقوقی حاکم بر مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر است. طرفداران نظریه تقصیر به عنوان مبنای مسئولیت واسطه‌های اینترنتی با تحلیل نقش و جایگاه آنان به عنوان واسطه انجام کار، معتقدند در نظام حقوقی ما، مسئولیت واسطه‌ها به طور کلی مانند دلال، حق العمل کار و غیره مبتنی بر تقصیر است (۲۹) و تا زمانی که عمل قابل سرزنشی یا متعارفی انجام نداده باشند، مسئول تلقی نمی‌شوند. اما مقایسه عملکرد رساها با واسطه‌های جهان واقعی مانند دلال و حق العمل کار، از این جهت قابل انتقاد است که دلال و حق العمل کار مطابق ماده ۳۳۵ قانون تجارت، از شخص آمر دستور می‌گیرند و نمایندگی وی می‌باشند در حالی که رساها تعهد به نتیجه دارند و وظیفه‌شان ایجاد امکان دسترسی کاربران به اینترنت می‌باشد و نه تنها همیشه مطابق دستور کاربران عمل نمی‌کنند بلکه در مواردی بر عملکرد آن‌ها کنترل و نظارت دارند. اثبات علم و آگاهی رساها از اقدامات زیان‌بار کاربران، از راه‌های مختلفی ممکن است، که یک شیوه مضبوط آن، ارسال اخطار به سوی زیان‌دیده خواهد بود (۱۹). ضمناً ایجاد مسئولیت در قبال فعل غیر در حقوق ایران، نیازمند تصریح قانون است (۳۰). بر این اساس، چنانکه استثنایی بر این اصل نخواهد اعمال گردد یعنی ارائه‌کنندگان خدمات اینترنتی در قبال اعمال زیان بار کاربران مسئول باشند، تفسیر مضیق استثنای اجاب می‌نماید که نظام کلی حاکم بر مسئولیت مدنی یعنی مسئولیت به موجب تقصیر در اینجا نیز اعمال گردد. با این حال، اثبات چنین تقصیری به خاطر پیچیده بودن حرفه‌ی ارائه‌کنندگان خدمات اینترنتی مشکل خواهد بود.

تخطی از اصول اخلاقی در فضای سایبر و ضمانت‌های حقوقی

در موارد نقض حقوق شخصیت اشخاص باید تا حد ممکن جهت بازدارندگی به ضمانت‌های اخلاقی احاله شود اما چنانچه نقض حقوق شخصیت منتج به خسارت مادی و معنوی اشخاص گردد باید به ضمانت‌های اجرایی حقوقی احاله داد.

در جهت حمایت از حقوق شخصیت اشخاص در فضای مجازی باید توجه داشت که یکی از موارد سوءاستفاده از داده‌های افراد مواردی است که فردی مبادرت به تهیه مخفیانه فیلم یا عکس مبتذل از شخص

نظریه فرض تقصیر پرداختند. طبق این نظریه، به قانونگذار پیشنهاد می‌شود که تقصیر ناقض حقوق شخصیت در فضای مجازی را مفروض بپندارد، زیرا فضای سایبر تا کنون چالش‌های اجتماعی شدیدی در این حوزه ایجاد کرده‌اند و به دلیل حجم بالای اطلاعات در این جوامع مجازی، افراد بدون توجه به عواقب عمل خویش، به نقض حقوق شخصیت دیگران اقدام می‌کنند. پیشنهاد فرض تقصیر در این مقوله، مبتنی بر اهمیت حمایت از حقوق شخصیت در فضای مجازی است، زیرا این سرویس‌های اینترنتی جدید و پرمخاطب، با بیشترین شکایت افراد به دلیل نقض حقوق شخصیت روبرو بوده‌اند و این امر، اهمیت توجه خاص به مقوله‌ی حقوق شخصیت در این جوامع مجازی را گوشزد می‌نماید. در نظریه‌ی تقصیر مفروض، فرد می‌تواند با اثبات عدم تقصیر، خود را از مسئولیت برهاند (۲۶). بنابراین، با توجه به اهمیت حمایت از حقوق شخصیت و حریم خصوصی از یک سو و دشواری اثبات تقصیر فاعل فعل زیان‌بار به دلیل ابعاد فنی و پیچیدگی‌های فضای مجازی از سوی دیگر، مناسب‌تر است که قانونگذار برای حمایت از طرف ضعیف دعوا، با تاسیس یک اماره‌ی قابل رد یا خلاف‌پذیر تقصیر به نفع متضرر از تخلف، وی را از اثبات متخلف‌بی‌نیاز نموده و در مقابل متخلف را مکلف به اثبات بی‌تقصیری خود نماید.

مبنای مسئولیت ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی (رساها) در قبال اعمال زیان بار خود

در این قسمت، بحث درباره مبنای مسئولیت واسطه‌های اینترنتی در رابطه با اعمالی است که مستقیم و بالمباشرة انجام می‌دهند و در نتیجه این اعمال باعث خسارت ناشی از نقض حقوق شخصیت و حریم خصوصی کاربران می‌شوند. عملکرد واسطه‌ها در قبال اعمال زیان بار مستقیم‌شان به دو صورت امکاپذیر است (۲۷). در حقوق ایران در مباحث مسئولیت مدنی اصل بر تقصیر بوده و اساساً مسئولیت بدون تقصیر استثناست لذا پذیرش این نظریه در مورد واسطه‌ها در حقوق ایران دشوار می‌باشد (۲۸). چنانچه ارائه‌کننده خدمات، ارائه‌کننده اطلاعات باشد که در اصطلاح به آن ارائه‌کننده محتوا گفته می‌شود، در اینصورت چنین ارائه‌کننده‌ای در برابر اطلاعاتی که خود کلا و یا جزاً در اینترنت ارائه نموده است. در صورتی که از ارائه آن اطلاعات خسارتی به بار آورند مسئول است. برای مثال در موردی که کسی داده‌ها و اطلاعات شخصی و یا عکس‌های خصوصی دیگری را در وب‌سایت قرار می‌دهد، آیا می‌توان گفت که صرف قرار دادن عکس موجب ورود زیان معنوی شده است؟ در رابطه با عمل این دسته از بازیگران فضای سایبر باید گفت که صرف انجام این عمل، خواه مورد بازدید کاربران دیگری قرار گرفته باشد یا نه، محقق مسئولیت مدنی این گروه خواهد بود و تحقق مسئولیت مدنی ایشان، مقید به نمایش اثر توسط اشخاص ثالث نخواهد بود (۱۹).

لذا درخصوص مبنای مسئولیت این گروه، می‌توان قائل به مسئولیت تقصیر به معنی نوعی ارائه‌کنندگان محتوا در فضای سایبر بود، یعنی عمل شخص نوعاً و عرفاً غیرمتعارف است و تقصیر به شمار می‌آید (۳۰). زیرا ماهیت عمل ایشان به گونه‌ای است که فی‌نفسه موجب



۱۰ قانون مسئولیت مدنی حکم داده می‌شد (۳۰). تا اینکه مقنن در ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ تاکید نمود که متضرر می‌تواند جبران خسارت معنوی از طریق مالی هم مطالبه نماید و به رویه معمول محاکم در این خصوص خط بطلان کشید.

نتیجه‌گیری

تکنولوژی و فناوری‌های جدید، در حال تغییر بسیاری از مفاهیم، رفتارها و فعالیت‌های بشری است. در صورت حفظ ارزش‌های اخلاقی و انسانی در فضای مجازی این فناوری می‌تواند در خدمت رشد و تعالی بشر قرار گیرد و در غیر این صورت انقلابی که این فناوری در روابط جهانی ایجاد کرده است قبل از هر چیز دامن اخلاق را خواهد گرفت و به معضلی برای جامعه بشری بدل خواهد شد.

حقوق شخصیت و حریم خصوصی اشخاص وارد دنیای جدیدی شده و باید هم قدم با فناوری‌های روزانه اقدام به قانونگذاری مناسب کرد و از این راه از اشخاص حقیقی و داده‌های آنان حمایت کرد تا کاربران همزمان از مزیت‌های عصر فناوری امروز با خاطری آسوده بهره ببرند و از قراردادن اطلاعات خود در فضای مجازی واهمه‌ای نداشته باشند. علی‌رغم امکان تطبیق منابع موجد مسئولیت مدنی بر فضای سایبر، در اجرای این قواعد باید خصوصیات فضای سایبر، اقتضائات خاص و کارکرد ذاتی آن لحاظ شود. نمی‌توان مبنای کلی و منفردی در خصوص مسئولیت مدنی محقق در فضای سایبر تعیین کرد بلکه با عنایت به کارکرد و ماهیت عمل دو گروه بازیگران حاضر در این فضا، «واسطه‌های اینترنتی و کاربران» می‌بایست برای هر کدام مبنای مستقل و منفردی از مسئولیت مدنی قائل بود. البته مسئولیت مبتنی بر تقصیر مبنای غالب است اما در خصوص نقض برخی از حقوق در زمانی که رساها آگاهانه در ایجاد زیان دخالت دارند و یا خسارت ناشی از مسامحه و رعایت نکردن نظام‌ها باشند؛ مسئولیت محض یا فرض تقصیر در برخی کشورها مبنای قرار گرفته است. در نظام حقوقی ایران، قانون اساسی از حق کلی بر شخصیت حمایت کرده و برخی از مصادیق حقوق شخصیت نیز در قوانین عادی ایران شناسایی شده است اما در حال حاضر، حمایت از این حقوق عمدتاً با توسل به نظام مسئولیت کیفری صورت می‌گیرد نه نظام مسئولیت مدنی، قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ و ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری جدید می‌توانند برای تعمیم حمایت‌های نظام مسئولیت مدنی ایران به مصادیق مختلف حقوق مربوط به شخصیت مورد استفاده قرار گیرند؛ البته آنچه در قانونگذاری نیز حائز اهمیت است تعریف جامع و کامل از حقوق شخصیت و حریم خصوصی و داده شخصی است. این دقیقاً همان خلئی است که متأسفانه در قوانین ایران وجود دارد. لذا همگامی با تحولات صورت گرفته در زندگی بشر، تصویب قانون جامع در این زمینه و به رسمیت شناختن «حقوق شخصیت» در نظام مسئولیت مدنی را ایجاب می‌کند.

یا مراسم خانوادگی و اختصاصی و تکثیر و توزیع آن در فضای اینترنتی کند در این صورت موضوع مشمول بندهای ج و الف ماده ۵ قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌کند، مصوب ۱۳۸۶ بوده و مرتکب به دو تا پنج سال حبس و ۱۰ سال محرومیت از حقوق اجتماعی و ۷۴ ضربه شلاق محکوم می‌شود.

یکی دیگر از مواردی که افراد را به علت نقض حقوق شخصیت در فضای مجازی مجازات می‌شوند، انتشار عکس‌های غیر اخلاقی از افراد است و در مواد ۱۶ و ۱۷ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ هتک حیثیت افراد در فضای مجازی جرم‌انگاری شده است. مطابق مواد مزبور «هرکس با استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای، صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی یا اسرار دیگری را بدون رضایت وی، منتشر یا دردسترس دیگران قرار دهد؛ یا؛ به نحوی که منجر به ضرر یا موجب هتک حیثیت وی شود، به حبس از ۹۱ روز تا ۲ سال و جزای نقدی از ۵ تا ۴۰ میلیون ریال محکوم خواهد شد». در صورتی که این تغییر و تحریف به صورت مستهجن باشد، مرتکب به حداکثر هردو مجازات محکوم می‌شود. (۳۱). بنابراین تمامی این موارد در تعیین دیدگاه افراد نسبت به این امر که نظام حقوقی حاکم برای حقوق شخصیت و حریم خصوصی افراد در فضای مجازی ضمانت اجرایی قرار داده است، موثر بوده و هست، و به همین دلیل افراد اهمیت و گستره و مفهوم این حق در حریم خصوصی درک خواهند نمود و از نقض آن خودداری خواهند کرد.

در ارتباط با تکلیف به جبران خسارات ناشی از نقض حقوق مربوط به شخصیت در حقوق ایران، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ برخی از مهمترین مصادیق حقوق مربوط به شخصیت ذکر کرده است و با توجه به اینکه مصادیق ذکر شده در این قانون حصری نیست نقض سایر حقوق مربوط به شخصیت که در قوانین مختلف ذکر شده مشمول این حکم است. مواد ۸ و ۱۰ همان قانون نیز بعد از اعلام مسئولیت آور بودن لطمه به حیثیت و اعتبارات تجاری، شخصی و خانوادگی و لزوم جبران ضررهای مادی و معنوی ناشی از آن، نحوه جبران ضرر (صدور حکم به خسارت مالی، الزام به عذر خواهی و درج حکم در جراید و امثال) و توقف فعل زیانبار را مشخص کرده است. بنابراین حکم تکلیفی اعمالی که منتج به نقض حقوق شخصیت در فضای مجازی می‌شود به لحاظ قانونی روشن و ممنوع است. درحقوق ایران راجع به حکم وضعی و مسئولیت مدنی جبران خسارت معنوی از طریق مالی هم در قانون پیش بینی شده و عموماً قانون شامل نقض حقوق شخصیت در فضای مجازی می‌شود. البته در برخی از موارد خاص داده‌هایی که دارای ارزش تجاری و اقتصادی می‌باشد خسارت به آن‌ها جنبه مادی دارد و راجع به آن، اخذ مطالبه خسارت بر اساس قواعد و مقررات مسئولیت مدنی امکان پذیر می‌باشد. سابقاً رویه قضایی در خصوص نقض حقوق شخصیت معمولاً به محکومیت خوانده مبنی بر عذر خواهی بسنده می‌نمودند. که چنین موضع‌گیری با عدالت و رفع ظلم سازگار نبود، هرچند در بعضی موارد به جبران خسارت معنوی از طریق مالی بر اساس ماده

ملاحظه‌های اخلاقی

در این پژوهش مروری با معرفی منابع مورد استفاده، اصل اخلاق امانت داری علمی رعایت و حق معنوی مولفین آثار محترم شمرده شده است.

واژه نامه

1. Personality rights	حقوق شخصیت
2. Online	برخط
3. Science of ethics	علم اخلاق
4. Cyber ethics	اخلاق سایبری
5. Applied ethics	اخلاق کاربردی
6. Ethical judgment	قضاوت اخلاقی
7. Computer ethic	اخلاق رایانه ای

8. Information ethics	اخلاق اطلاعات
9. Cyber ethics	اخلاق رسانه
10. Media ethics	اخلاق اینترنت
11. Ethical reasons	استدلال اخلاقی
12. Private Space	حریم خصوصی
13. Specify Space	فضای اختصاصی
14. Strict liability	مسئولیت محض
15. Absolute liability	مسئولیت مطلق
16. Fault theory	نظریه تقصیر

References

- Saffarinia M. (2022). The right of children to access cyberspace from the perspective of domestic and international law. *Modern Technologies Law*; 3(5). (In Persian).
- Panahi M, Almasi N, Shams A, Mohammad Taheri M. (2019). Legal components and principles governing ownership in virtual space. *International Legal Research*; 13(48). (In Persian).
- Abbasi M, Moradi H. (2014). Cyber war from the perspective of international humanitarian law. *Majlis Va Strategy*; 22(81). (In Persian).
- Ameli S. (2005). Analysis of Iran's virtual space, collection of student essays. Tehran: The Secretariat of the Supreme Council for Information. (In Persian).
- Fathi H, Mirabbasi S, Pournoori M. (2022). Governments' commitments to marine pollution) with emphasis on environmental ethics and the convention on the rights of the sea (. *Ethics in Science and Technology*; 17 (2). (In Persian).
- Pourkohermani B. (2015). Iran's criminal policy to fight computer crimes, a comparative study of international documents. 1st ed. Tehran: Institute for Legal Studies and Research. (In Persian).
- Sadeghi H, Abbasi A, Ghasemi A. (1401). Government's civil responsibility in the cyberspace with a view to the teachings of Islamic ethics. *Ethical in Science and Technology*; 16(1). (In Persian).
- Shahriari H. (2008). Computer ethics: history and generalities. *Scientific and Research Quarterly Journal of Research Ethics*; 4)37(. (In Persian).
- Khan Mohammadi Shamali A. (2016). Islamic ethics of privacy in cyber social networks (with emphasis on WhatsApp). *Journal of Islam and Social Studies*; 4(2). (In Persian).
- Jahani Mijani W, Saraji M, Farrokhi M. (2022). Ethics in the legal system (a fair trial in registered quasi-judicial bodies). *Ethics in Science and Technology*; 17(5). (In Persian).
- Fanai A, Hosseini S, Taskoh S. (2019). Moral right: possibility or refusal? *The Journal of Human Rights*; 1(29). (In Persian).
- Ahmadi Dastjerdi S, Sheikholeslami A. (2019). The ethical and legal dimensions of global discipline of cyberspace through the harmonization of international treaties. *Bioethics Journal*; 9(33). (In Persian).
- Pour Garhami, Qanei R. (2013). Criminal investigation of crimes against the intellectual property of individuals in Iranian law in the light of the Convention on Computer Crimes. Tehran: National Conference of Iran and International Legal Challenges. (In Persian).
- Abbasian P, Raheeq Aghsan H. (2018). Investigating the occurrence of crimes against individuals with the description of Cyber. *Journals of Contemporary Jurisprudence and Law*; 5(8). (In Persian).
- Schwartz Paul M, Karl- Nikolaus P. (2010). Prossers privacy and the german right of personality: are four privacy torts better than one unitary concept? *California Law Review*; 98:1937–1954.
- Pino G. (2000). The right to personal identity in italian private law: constitutional interpretation and judge- made rights, in the harmonization of private law in Europe. 1st ed. Oxford: Hart Publishing.
- Safaei SH, Ghasem Zadeh SM. (2015). Civil rights (persons and interdicted). 1st ed. Tehran: Samt Publication. (In Persian)
- Ansari B. (2008). privacy rights. 1st ed. Tehran: Samt Publications. (In Persian).

19. Malakuti R, Savaraee P. (2016). Civil liability in cyberspace. *Journal of Private Law Studies*; 4(15): 139-144. (In Persian).
20. Koziol H, Alexander W. (2005). *The protection of personality rights against invasions mass media*. Germany: Springer-Verlag.
21. Rolph D. (2008). *Reputation, celebrity and defamation Law*. 1st ed. UK: Ashgate Publishing Company.
22. Dereyer E. (2002). *Droit de l'information: Responsabilit'e p'ennale des m'edias*. France/Paris: Lites.
23. Abtahi F, Koosha A, Montazerqaem M, Mirshekari A. (2021). Image right in place. *Judicial Law views Quarterly*; 26(93). (In Persian).
24. Ansari B. (2019). *Media law*. 1st ed. Tehran: Samt Publications. (In Persian) .
25. Tanya A. (1999). Internet service provider liability for moral rights infringement in Australia. *Digital Technology Law Journal*; 1(1).
26. Vahdati Shobiri S. (2006). *Fundamentals of contractual civil liability*. Qom: Institute of Islamic Sciences and Culture. (In Persian).
27. Abbasi I, Nodeh M. (2014). Intellectual property sale. *International Legal Research*; 7 (23). (In Persian).
28. Zarkalam S, Dyani A. (2020). Civil liability of Internet service providers with emphasis on infringement of intellectual property in cyberspace. *Islamic Human Rights Studies*; 9(18). (In Persian).
29. Sadeghi H. (2010). Civil liability of intermediaries and providers of electronic communications services. *Journal of Private Law Studies*; 40(2). (In Persian).
30. Safaee SH, Rahimi H. (2019). *Civil law: Out-of-contract requirements*. Tehran: Samt Publication. (In Persian).
31. Aslani H. (2010). *Information technology law*. Tehran: Mizan Publication. (In Persian).